

Куп'янський інклюзивно-ресурсного центр
Куп'янської міської ради Харківської області

**УЧНІ З ПОРУШЕННЯМИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: НА ЩО
РОБИТИ АКЦЕНТ У НАВЧАННІ**

**Консультація
фахівця інклюзивно-ресурсного центру
(вчителя-дефектолога)
Шукшиної Любов Миколаївни
для вчителів початкових класів і асистентів вчителів**

Куп'янськ

2026

Порушення інтелектуального розвитку – це стійке, явно виражене зниження пізнавальної діяльності, що виникло на основі органічного ураження центральної нервової системи. Переважно йдеться про ураження головного мозку. Це первинне порушення, але від нього виникають наслідки та особливості. Вторинні відхилення вчителі можуть коригувати.

Причини, що викликають у дитини інтелектуальні порушення

Вони численні й різноманітні. Їх розділяють на зовнішні (екзогенні) і внутрішні (ендогенні). Негативні впливи можуть відбуватись в період внутрішньоутробного розвитку плода, під час народження дитини і в перші місяці (або роки) життя.

Ступені інтелектуальних порушень.

Інтелектуальні порушення в дитини залежно від інтенсивності ураження кори головного мозку можуть виявлятися різними якісними характеристиками прояву: від легкого ступеня до помірного, тяжкого та глибокого.

Легкий ступінь порушення інтелекту

- Мають труднощі у концентрації уваги
- Переважає фразове мовлення
- Самостійні з частковим супроводом дорослого
- Потребують додаткового часу / індивідуальних інструкцій / вказівок / нагадування
- Переважання пасивного словника над активним
- Уповільнення розвитку відчуттів
- Низька мотивація
- Мислення конкретне та обмежене досвідом, низька здатність до узагальнення та абстрагування
- В підлітковому віці розуміють свою несхожість, тому часто є депресивні та тривожні стани

Помірний ступінь інтелектуального порушення

- Мають достатній рівень комунікації на елементарному рівні
- Потребують супроводу та додаткових опор
- Їм важко даються соціальні сигнали від інших
- Опановують більшість навичок самообслуговування
- Потреба в розширених інструкціях та опорах
- Робота з соціально-емоційною сферою
- Фрагментовані думки, фразове мовлення

Тяжкий ступінь інтелектуальних порушень

- Мовлення та комунікація на мінімальному рівні, використовують невербальні форми комунікації
- Труднощі з моторними навичками, діти слабкі фізично

- Потребують щоденної регулярної допомоги, супроводу та самообслуговування
- Нагляд за безпекою дитини
- Часто відволікаються, часто розсіяна увага
- Після тривалих та систематичних занять можуть сформувати елементарні соціальнопобутові навички

Глибокий ступінь інтелектуальних порушень

- Мовлення не розвинене, окремі звуки
- Уникнення контакту з іншими
- Потребують постійного розвитку та реабілітації
- Відсутня пізнавальна діяльність
- Є малорухливими та мають значні моторні порушення
- Мають порушення смаку та нюху, тому часто їдять все, що попадається під руку

Навчання дітей з інтелектуальними порушеннями здійснюється за навчальними планами, програмами, підручниками, посібниками, адаптованими та модифікованими відповідно до особливостей індивідуального розвитку учня..

Адаптація – це стратегії, що допомагають дитині з інтелектуальними порушеннями засвоювати ті самі обсяги знань, що і її однокласники в інклюзивному класі.

Модифікація – це зміна (зазвичай, спрощення) змісту предмету, програми викладання та, у результаті, рівня знань та навичок, які має опанувати дитина впродовж навчання.

Адаптації для дитини з інтелектуальними порушеннями проводяться паралельно в кількох напрямках:

Пристосування середовища

Освітній простір у класі так само можна підлаштувати під потреби окремої дитини:

- розміщення в класі, відповідно до потреб: поруч з учителем або, навпаки, на останніх партах з асистентом; біля вікна або стіни;
- можна прикрити вікно поруч за допомогою жалюзі або, навпаки, відкривати його задля більшої освітленості робочого місця дитини;
- для дітей із гіперактивністю та синдромом дефіциту уваги дуже важливі кінетичні та рухові нюанси, тож можна оснастити меблі додатковими гумками чи підставками для ніг, балансовими півкулями, килимками тощо;
- варто розглянути доступність меблів та робочого місця дитини.

Психолого-педагогічні адаптації

Основне завдання фахівців у цьому напрямі – організувати для дитини з інтелектуальними порушеннями зрозуміле та чітко визначене середовище, у якому вона може почуватися захищеною та працювати у своєму режимі й

відповідно до своїх здібностей, а також забезпечити комунікацію з рештою дітей у колективі.

Розклад: розмістити у зоровому полі дитини список правил та вимог навчального закладу, розклад та план уроків, покрокові інструкції, заздалегідь попереджати дитину про зміну розкладу чи незаплановані активності.

Зміна формату завдань: розділяти завдання на кілька, меншої тривалості та складності, надавати більше часу, покрокові інструкції, частіші повторення, нестандартні підходи – комп'ютерні технології, моделювання ситуацій, картки-інструкції й картки з наочним матеріалом тощо.

Перерви: розробити систему додаткових перерв у 2–5 хвилин, наприклад, кожні чверть години під час звичайного уроку, але не більше трьох; надати дитині можливість сповіщати про свою втому самостійно з допомогою спеціальних карток, щоб не відволікати клас. Чітко обговорити та оформити у візуальну інструкцію правила поведінки впродовж цих перерв, з огляду на її індивідуальні потреби.

Адаптації навчальних матеріалів та завдань

Усі матеріали мають містити не лише текстову частину, але і яскраві картинки, фотографії, схеми.

Коли відомо про уподобання та зацікавлення учня з інтелектуальними порушеннями, варто використовувати образи, характеристики та предмети з цього списку (дитина цікавиться птахами або звірятками – отже, у візуальних матеріалах треба використовувати саме ці ілюстрації).

Надавати інформацію в такій формі, яка пускає в дію органи чуття, що найбільш розвинені в цієї дитини (наприклад, дозволяти користуватися аудіокнигами замість друкованих, якщо сприйняття аудіотексту більш ефективно, ніж читання).

Надавати такій дитині змогу обирати методику виконання завдання (методику, але не зміст самого завдання!): писати ручкою чи олівцем, відповідати на запитання усно чи письмово, читати чи слухати тощо.

Система заохочення та критерії оцінювання

Дитина має бачити не лише кінцевий результат, але і свої проміжні досягнення. Задля цього під індивідуальні потреби дитини розробляють наочні таблиці та графіки досягнень і заповнюються разом із дитиною: зірочки, смайлики, наліпки, картинки. Це може бути не лише досягнення в навчанні, але і приклади «правильної» поведінки, дотримання правил, виконання завдання чи його частини вчасно.

Рекомендації щодо оцінювання:

Письмові завдання можна складати окремо від завдань решти класу на основі індивідуального тестування за темами. Дитині може бути наданий додатковий час на виконання завдань або їхня скорочена кількість зі збереженням складності.

Учні з інтелектуальними порушеннями може знадобитися допомога асистента або вчителя. Проте варто пам'ятати, що вони не мають розв'язувати завдання замість дитини, а лише надати допомогу в розумінні завдання та алгоритмах дій.

Можна запропонувати дитині виконати завдання нестандартно – у вигляді презентації, картинок, ілюстрацій – та показати результат особисто вчителю чи в невеликій групі однокласників, а не перед усім класом.

Модифікація навчальної програми

Основні завдання модифікації – спрощення, виключення чи ущільнення змісту навчальної програми з урахуванням особливостей учня з інтелектуальними порушеннями, спрямування на забезпечення активності дитини в навчальній соціалізації (активній участі в навчанні класу) та організацію індивідуальних умов навчання за допомогою додаткових методів і засобів.

Поурочне планування

Асистент вчителя отримує від педагога тему і план наступного уроку для всього класу, разом з ним продивляється навчальний матеріал, що буде використовуватися, аналізує інформацію і робить низку висновків:

- чи потрібна його підопічному психолого-емоційна адаптація на цьому уроці;
- чи достатній рівень попередньої підготовки для розуміння матеріалу;
- чи потрібні додаткові (і які саме) матеріали – адаптовані або модифіковані;
- які саме завдання учень зможе виконати, повністю чи частково, яка допомога йому потрібна;
- чи передбачено залучення дитини до усних відповідей, роботи біля дошки чи в групах;
- які саме інформацію та навички дитина має отримати наприкінці уроку (визначається разом з учителем).

Тобто, кожне заняття дитини з інтелектуальними порушеннями у класі має бути пропрацьоване педагогами заздалегідь, щоби провести ним учня покроково, не відволікаючи решту класу від теми уроку.

Відповідно, і система оцінювання учнів з інтелектуальними порушеннями, які навчаються за модифікованими програмами, розробляється окремо з урахуванням індивідуальних можливостей. Завдання до перевірки мають передбачати прості дії замість складних (намалювати замість написати, обчислити за допомогою калькулятора тощо).

Рекомендації при використанні модифікацій:

- Скорочення змісту матеріалу, який необхідно засвоїти. Учень може брати участь лише в окремих частинах уроку і/або опанувати лише частину змісту навчального матеріалу. Іноді вимоги уроку перевищують можливості учня, однак від нього все ж вимагається часткова участь у роботі на уроці.

- Зниження вимог до участі в роботі. Учень може виконувати лише частину завдань. У цьому випадку від учня може вимагатися засвоєння всього матеріалу, або лише його частини.

- Будь-які види модифікацій необхідно обговорювати з родиною дитини, оскільки у більшості випадків модифікація змінить те, що дитина має знати і вміти робити.

Модифікація навчальних посібників.

Способи модифікації навчальних посібників можуть бути різними. Наприклад, щоб прилаштувати текст для читання, у ньому виділяють шрифтом або кольором ключові елементи. Такий підхід допомагає концентрувати увагу на головному у змісті вже з першого прочитання, дає можливість донести до учня суть. Способом виділення суттєвих фрагментів, крім підкреслювання або виділення частин тексту кольором, може бути усунення зайвих подробиць. Натомість залишається найвагоміша інформація. Для цього можна видалити з тексту слова, речення, а подекуди цілі абзаци чи сторінки. Такі підходи можуть вплинути на цілісність матеріалу, що вивчається, однак вони допоможуть донести до учня головні, ключові ідеї.

Спрощення розміщення тексту на сторінці також відіграє важливу роль. А саме: усунення діаграм, малюнків і підписів до них, які можуть відволікати увагу учнів. Однак вилучення ілюстрацій у друкованих матеріалах для деяких учнів може бути недоречним.

Частина учнів спроможна сприймати навчальний матеріал, якщо вчитель вдається до візуальних способів його викладання, до численних малюнків, що доповнюють розповідь. Складні для засвоєння текстові фрагменти, доповнені короткими прописними коментарями, що акцентують увагу на основних положеннях чи ідеях, будуть корисними для всіх учнів класу.

В основі спеціальних методів і прийомів корекційно-педагогічної діяльності лежать загальнопедагогічні підходи, які направлені на розвиток збереження або відновлення порушених функцій організму, знань чи умінь дитини. Це методи вправ, методи переконань, методи прикладу, методи стимулювання поведінки і діяльності дітей з відхиленнями в розвитку та поведінці.

Учителеві необхідно дотримуватись послідовності й наступності в корекційно-виховній роботі, єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі і сім'ї.

Варто відзначити, що робота з дітьми з інтелектуальними порушеннями повинна носити комплексний системний характер з використанням компенсаторних можливостей кожного. Основними завданнями є максимальне подолання недоліків пізнавальної діяльності і емоційно-вольової сфери дітей з інтелектуальними порушеннями, підготовка їх до участі в продуктивній праці, соціальній адаптації в умовах сучасного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (Редакція станом на 24.06.2020) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Трикоз С. В. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку [Електронний ресурс] / С. В. Трикоз, Г. О. Блеч. — Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. — 40 с. — Режим доступу : <https://lib.iitta.gov.ua/711320/>
4. Чеботарьова О. В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток : навчально-методичний посібник / О. В. Чеботарьова, І. В. Гладченко. — Харків : Вид-во «Ранок», 2020. — 128 с.